

SAYI:1 1987/1

MILLİ SARAYLAR

Geçmişten Günümüze Önemli Bir Birikim “MİLLÎ SARAYLAR TABLO KOLEKSİYONU”

SEMA ÖNER

Sanat Tarihçisi, Uzman, Milli Saraylar Daire Başkanlığı

Chelebovski, S. Von "Sultan IV. Murat'ın Bağdat Seferi", tuval üzerine yağlıboya, 38,5x46 (yan sayfada), Chelebovski, S. Von, "Kanuni Sultan Süleyman", tuval üzerine yağlıboya, 92x61 (üstte).

19. Yüzyıl Sonu ile 20. Yüzyıl Başında Resim Ortamı ve Saray

19. YÜZYIL SONU ve 20. yüzyıl başını kapsayan süreç, resim tarihimizdeki değişimler açısından önemli bir kesittir. Geleneksel minyatür sanatı dışında gelişen, ikinci boyuttan üçüncü boyuta geçişin somut örneklerini veren tuval resminde, kökleri daha eskilere inen sosyal, siyasal ve ekonomik içerikli boyutları aramak şüphesiz yanlış olmayacaktır. Gerek yüzyılların etkileşimler sonucu Osmanlı toplumuna getirdiği yeni eğilimler, gerekse sultanların sanata, özellikle resim konusuna bakış açıları uzun yılları alan bir biçimlenmeye neden olmuştur.

Teknik anlamda pekçok yeniliğin görüldüğü, Batı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu tanıma isteklerinin yoğunlaştığı 18. yüzyıl başı aynı zamanda resim konusunda da Batılı sanatçıların etkinlik gösterdiği bir dönemdir. Bu konuda Fatih'in Bellini'ye portresini yaptırdığı 15. yüzyıl

ikinci yarısı daha erken bir tarih olarak anımsanırsa da, sürekliliği izlenemeyen bir çalışma olarak dikkati çeker. Daha sonraları, I. Abdülhamit döneminde (1774-1789) Cassas ve Hilair, III. Selim döneminde de (1789-1807) Melling gibi sanatçıların çalıştığı görülür. Aynı yıllarda, askeri olarak temellendirilmesine karşın resim çalışmalarının yapıldığı Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un açılmasıyla Türk resim sanatçıları açısından tuval resmine giden yolda ilk adımların atıldığı izlenebilir. Bu adımlar ileride bir *asker ressam*lar grubunun oluşmasına da neden olacaktır.

Tanzimat'ın ardındaki II. Mahmut dönemi (1808-1839) genel anlamda Batı'ya yönelişin ivme kazandığı, perspektif ve resim derslerinin okutulduğu, Harbiye'nin açıldığı (1834) ve bunların yanı sıra Mühendishane-i Berri-i Hümayun ve Harbiye öğrencilerinin Avrupa'ya gönderildiği yıllardır. Elimizdeki verilere göre, Ferik İbrahim Paşa ve Ferik Tevfik Paşa'ların, bir başka deyişle ilk tuval

ressamlarının da yetişmeye başladığı dönemdir. Gravürleriyle tanınan Allom, Bartlett, Préauls'da Batılılar'dan İstanbul'a gelenlerdendir. Bu yıllarda II. Mahmut'un devlet dairelerine portresini astırması, prestij ve otorite simgesinin değişik açıdan vurgulanması olarak değerlendirilebilirse de aynı zamanda Sultan'ın resim konusuna yaklaşımının başka bir anlatımıdır.

Yabancı sanatçı ve Batı'dan etkilenen Osmanlı sanatçısı birlikteliğinin sürdüğü Abdülmecit döneminde ise (1839-1861) Saray'a sunduğu resimler nedeniyle nişanla ödüllendirilen Avrupalı resamlara rastlamak mümkündür¹.

Sürekli izlenebilen bir hareket de Sultan'ın resminin Avrupalı hükümdarlara² ve Osmanlı elçiliklerine gönderilmesidir.

Saray'ın resim sanatını destekleyen yaklaşımı Abdülaziz döneminde de (1861-1876) sürer. Bu yıllarda Chelebovski, Ayvazovski gibi sanatçılar Saray için ve Saray'da çalışarak oldukça çok sayıda ürün vermişlerdir.

1865'de İstanbul'a gelen³ çalışmalarını 1876'ya kadar sürdüren ve Osmanlı tarihindeki önemli savaşları yansıtan bir dizi tablosuyla tanınan Chelebovski için Dolmabahçe Sarayı'nda bir atölye hazırlandığı⁴, hatta sanatçının yaptığı resimler karşılığında 5000 lira talep ettiği saptanmaktadır⁵.

Kimi araştırmacıların⁶ ilişkilerini Abdülmecit döneminde başlattıkları Ayvazovski ise 1874'de İstanbul'a gelerek basın yoluyla da oldukça etkin bir biçimde tanıtılmıştır⁷. Yapıtları nedeniyle Sultan tarafından ikinci rütbeden Osmanlı nişanıyla ödüllendirilmiştir⁸.

Aynı dönemde Ahmet Ali (Şeker Ahmet Paşa) ve Süleyman Seyyit resim eğitimini Saray'ın, Sultan'ın desteğiyle Paris'te yapmışlardır.

Konuya diğer resim etkinlikleri açısından bakıldığında Ahmet Ali'nin girişimleriyle ilk kez bir sergi düzenlendiği görülür. Bu da sanat ortamındaki hareket ve yeni düşünce biçimleri açısından önemli bir olgudur.

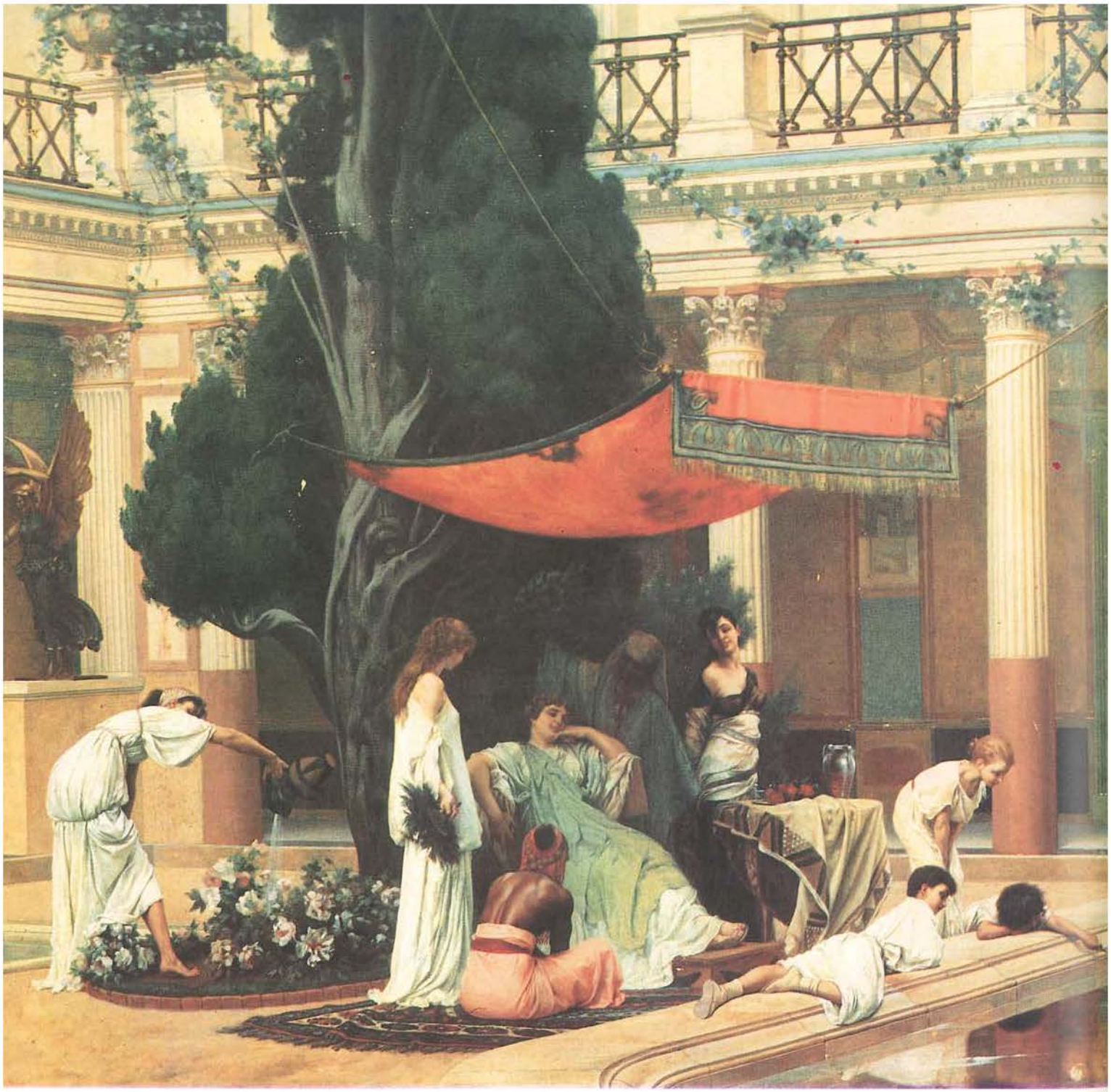
Kısa süreli olsa dahi *ilk özel akademi* denebilecek atölyenin Guillemet tarafından açılması (1874) askeri okulların yanında resim eğitiminin değişik odaklara kayması açısından bir başka boyutu oluşturur. Ayrıca, 1868'de Galatasaray Mekteb-i Sultanisi, Darüşşafaka gibi sivil okulların açıldığı, yeni sanat ortamına programlarındaki resim dersleriyle katıldıkları izlenir.

Ahmet Ali'nin yaverliği sırasında Sultan'ın bir anlamda sanat danışmanlığını yapması, bu sırada Saray'a hocası Gérôme aracılığıyla Paris'teki GOUPIL Sanat Galerisi'nden tablo satın alınması⁹ Sultan'ın da isteği ve beğenisi doğrultusunda bir birikimin oluşmasını sağlamıştır.

Saray'a tablo getirtilmesinin, ilk kez ülke sınırları dışına çıkan Osmanlı Sultanı Abdülaziz'in Fransa'ya yaptığı gezi

Ayvazovski, I.C., "Kar
Manzarası", 1875, tuval üzerine
yağlıboya, 74x48,5 (yan sayfada),
Ayvazovski, I.C., "manzara",
1874, tuval üzerine yağlıboya,
128,5x83 (üstte), Washington, G.,
"Kervana Saldırı", tuval üzerine
yağlıboya, 47x56 (solda)

Boulanger, G., "Pompei'den İç Görünüm", 1875, tuval üzerine yağlıboya, 145,5x99

sırasındaki izlenimleri ve Sultan'ın sanatçı kişiliğinin bir sonucu olarak da değerlendirilmesi gerekir. Bunların tümü her ne kadar Avrupa ölçeğinde çok tanınmış yapıtlar değilse de Boulanger, Gérôme, Daubigny ve Fromentin'in ürünleri oldukça önemli bir kesiti verir.

İlklerin dikkati çektiği Abdülaziz dönemini II. Abdülhamit'in saltanat yılları (1876-1909) izler. Bu yıllarda önemli bir olay, 1883'de Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kuruluşudur. Bundan sonra sanat ortamına Sanayi-i Nefise mezunlarının da katıldığı, aynı okulun yöneticiliğine Osman Hamdi'nin getirildiği, eğitim kademelerinde Batılı ressamların görevlendirildiği görülür. Acquarone ve Zonaro önceleri eğitim alanında izlenirken, daha sonra bu adlar II. Abdülhamit'in yakın çevresinde ve saray ressamı olarak belirginleşirler.

Zonaro'nun saray ressamı olarak görevlendirilmesine, *Ertuğrul Süvari Alayı'nın Galata Köprüsü'nden Geçiş*i adlı tablosunun Yıldız Sarayı'na sunulup beğeni kazanması neden olur¹⁰. Aynı yıllarda sürekliliği korunamasa da çeşitli sergi etkinlikleri önemli aşamalar olarak dikkati çeker ve bir resim piyasasının oluşmasına kaynaklık eder.

Sanayi-i Nefise'den sonra 1914'de İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nin (Kız Sanayi-i Nefise Mektebi) açılmasıyla resim ortamına kadın sanatçılar da katılır.

1922, saltanat kaldırıldıktan sonra Abdülmecit'in halife olduğu yıldır. Babası Abdülaziz gibi sanat ve sanatçıya değer veren Abdülmecit Efendi, ulusal ve uluslararası sergilere katılımı boyutuna varan resim çalışmaları ve sanatçıları, sanatçı gruplarını desteklemesiyle daha da

Zonaro, F., "Ertuğrul Süvari Alayı'nın Galata Köprüsü'nden Geçışı", 1901,(ayrntı) tuval üzerine yağlıboya, 202x117

özelleşir. Namık İsmail, Nazmi Ziya gibi sanatçıların yanı sıra Avni Lifij'in de Abdülmecit Efendi'nin şehzadeligi sırasında Paris'e eğitim için gönderilmesi, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin (kuruluşu 1910) onursal başkanlığını yapması, onun koruyuculuğunun göstergelerindendir.

Milli Saraylar Tablo Koleksiyonuna Genel Bir Bakış

Dış etkiler ve tabanı oluşturan ana unsurlar çerçevesinde genel çizgileriyle baktığımız 19 ve 20. yüzyıldaki resim ortamı, izlendiği gibi beraberinde Batılı sanatçı ve Türk sanatçısı ikilisini getirmiştir. Milli Saraylar tablo koleksiyonu işte böylesi bir ortamın birikimleri sonucunda oluşmuş, dünden bugüne ulaşmıştır. Saraylarımızdaki (Dolmabahçe, Beylerbeyi, Yıldız Sarayı/Şale, İhlamur,

Küçüksu) genellikle 19 ve 20. yüzyıl başına tarihlenen beşyüzlü aşkın yapıt, tarihi süreç içindeki yaklaşımları, odaklaşmaları iyi biçimde yansıtan somut verilerdir. Önceleri Milli Saraylar koleksiyonundayken, diğer resmi kuruluşlara devredilen yapıtlar da dikkate alınırsa birikimin gerçek sınırları ve bütünlüğü daha iyi anlaşılacak, değerlendirmelerde de sağlıklı sonuçlar alınacaktır.

1937'de Resim ve Heykel Müzesi'nin açılışıyla Dolmabahçe Sarayı depolarından seçilen bazı tabloların müzeye devredildiği ve bu yapıtların sayısal yoğunluk kazandığı bilinen bir gerçektir¹¹. Öte yandan daha erken bir tarihte 1927¹² ile 1929'da¹³ ve sonraları 1941'de¹⁴ Reis-i Cumhur Dairesi'ne de çeşitli sanatçılara ait tablolar gönderilmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi'ne de devredilen tablolar,

koleksiyonun ne denli bir dağılım gösterdiğinin bugüne kadar belirlenebilen örneklerindendir¹⁵.

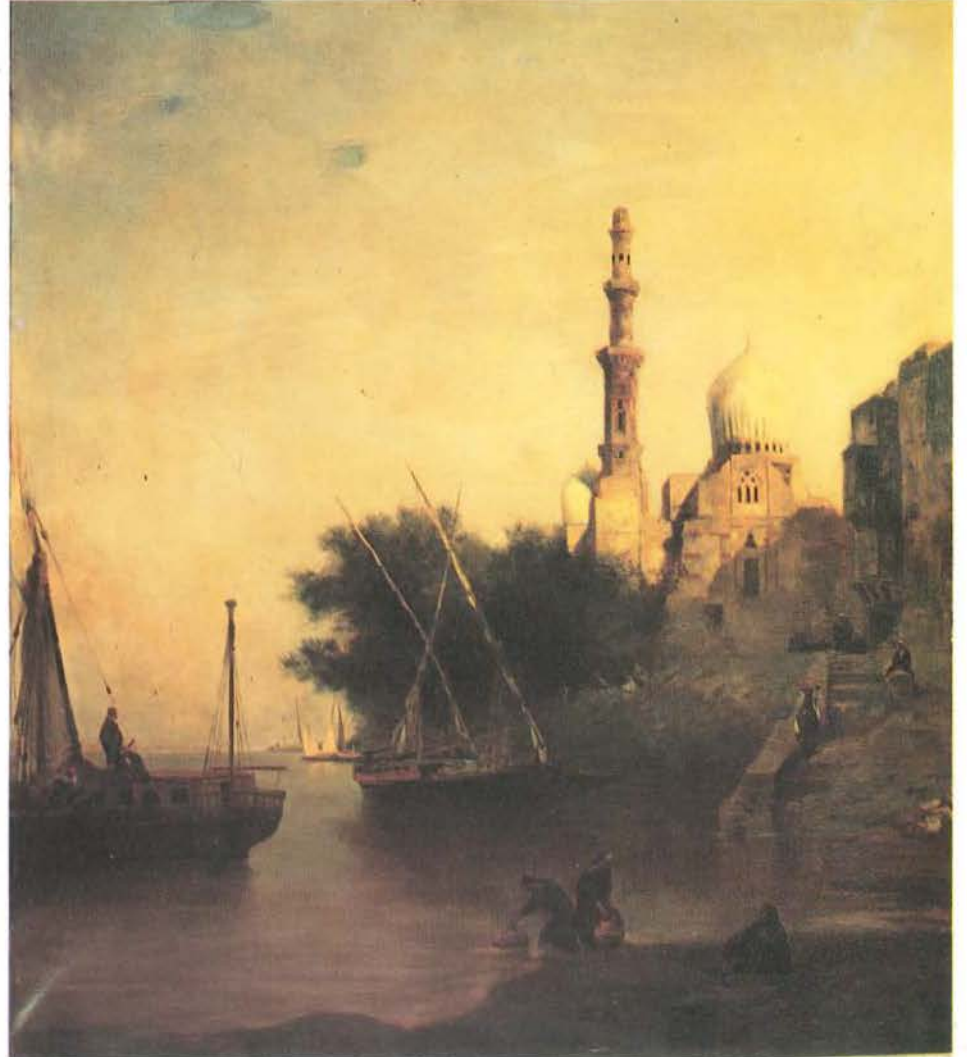
Satın alma veya armağan yoluyla -bir başka deyişle Sultan'a sunularak- Saray'a giren bu yapıtların büyük kısmının yaratıcıları saptanabilmekte, diğer bölümü de henüz bilinmeyenleri oluşturmaktadır. Yapım teknikleri açısından değerlendirildiklerinde yağlıboya eserleri, sulu-boya, guaş, pastel, kuruboya, karakalem ve karma malzeme kullanılanların izlediği görülmektedir.

Koleksiyon içinde Ayvazovski, Boulanger, Gérôme, Fromentin, Huguet, Rysselberghe, Schryer, Washington, Ziem ile Zonaro'nun yeri belirginleşirken, diğer Batılılar'la birlikte ölüdoğa, insan ve hayvan betimlemeleri, çeşitli manzara çalışmaları ve oryantal konularla da 19. yüzyıl Avrupası'nın beğenisini Osmanlı Sarayı'nda yansıttılar. Bu yapıtların kimileri salt sanatsal özellikleriyle dikkati çekmekte, kimileri de değişen kentleri, kaybolan

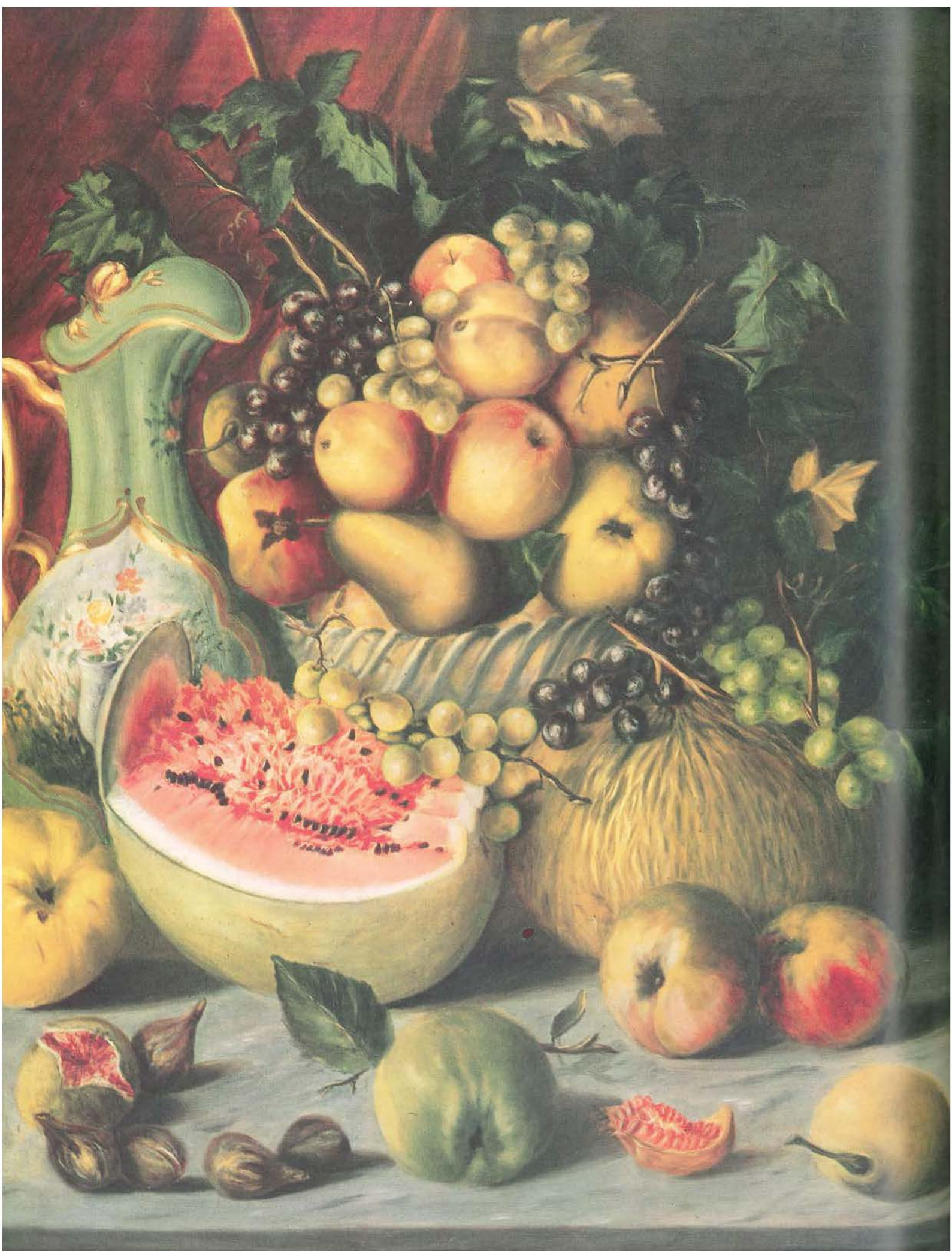
çevre ve yaşantıyı da vererek belgesel nitelik kazanmaktadır. Della Sudda, Gabuzzi gibi levantenlerin yapıtları ise birikimin küçük bir kesitidir.

Saray koleksiyonunun diğer bölümü de, Türk resminin gelişiminde öncü olarak bilinen bir grup sanatçının, değişik çıkışlı olmalarına karşın, aldıkları eğitim sonucunda Batı'daki akademik yaklaşımı kendi yorumlarıyla birleştirip yeni bir senteze vardıkları örneklerdir.

Yapıtlarındaki mimari betimlemelerle günümüze belge niteliğinde ürünler kazandıran Enderunlu Behçet, Nusret, Şemseddin, Mühendishane'den Hayri ile asker kökenli Ahmet Şekür ve resim ortamının değişik boyut kazanmasında uğraşları yadsınamayacak, sanatçı kişiliği ağırlıklı Ahmet Ali, ölüdoğalarıyla dikkati çeken Süleyman Seyyid, doğa-sanatçı ilişkisini kişisel anlatımıyla yansıtan Ömer Adil, Sanayi-i Nefise'den ilk kez Avrupa'ya gönderilen Galib, oryantalist yaklaşımlı Osman Hamdi,

Zonaro, F., "Ertuğrul Süvari Alayı'nın Galata Köprüsü'nden Geçışı", 1901, tuval üzerine yağlıboya, 202x117, (üstte solda), Abdülmecit Efendi, "At ve Köpek", 1305/1887-1888, tuval üzerine yağlıboya, 117,5x94,5 (üstte sağda), Fromentin, D.E., "Nil Kıyısı", 1870, tuval üzerine yağlıboya, 84x92 (sağda).

Halife Abdülmecit, izlenimci palette yakın anlayışta çalışan Avni (Lifij), Hikmet (Onat) bu geniş koleksiyon içinde sadece birkaç örnektir.

Şüphesiz Tanzimat'tan sonra sultana sunulan veya satın alınan *Saray tabloları* bu birikimle sınırlandırılmaz. Bunlar bugüne dek gelebilenlerdir. Çırağan Sarayı yangınıyla yok olanlar da düşünülürse *Milli Saraylar Tablo Koleksiyonu*'nun önemi daha belirginleşir.

Resim tarihimizin araştırılmasında elimizdeki veriler bizi pekçok sonuca götürmekte yeterlidir. Bu özgün yapıtlar, 19 ve 20. yüzyılda Batılı ressamalar ve Türk ressamının kendine özgü çizgilerini verirken, Türk sanatçısının başlangıçta Batı'dan öğrenilen teknik ve resimsel özellikleri, kültürel birikimi ve duyarlılığı ile yorumlayışını, yeni sentezlere varışını kanıtlar. □

Galib, "Ölüdoğa", H.1314/1896, tuval üzerine yağlıboya, 70x88 (yan sayfada); Ahmet Ali (Şeker Ahmet Paşa), "Portakallı Ölüdoğa", H.1311/1893, tuval üzerine yağlıboya, 33,5x22,5 (üstte).

NOTLAR

¹ Başbakanlık Arşivi, Dahiliye İradeleri, No. 4469

² Başbakanlık Arşivi, Hariciye İradeleri, No. 2164, 16 Recep 1264/18 Haziran 1848

³ M. CEZAR, *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul, 1971, s. 96, dip not 2'den; *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi*, no. 14, 1 Mart 1330/1911, s. 136'da ressamın 1865'de İstanbul'a gelerek iki yıl kaldığı belirtilmektedir.

⁴ T. TOROS, "İstanbul-Varşova Köprüsü'nde Koskoca Bir Tarih Var", *Milliyet Gazetesi*, 14 Ocak 1982.

⁵ Dolmabahçe Sarayı Arşivi, D. 2413, s.269, 11 Mart 1292/1875 tarihli belgede denir ki: Rusya devleti tebasından Selebovski'nin

(Chelebovski) Saray-ı Hümayun için yapmış olduğu resimlerden talep ve iddia eylediği 5000 liraya mukabil ba-irade-i seniyye zirde muharrer el mikdar liranın itası için varid olan suretin kayıdır. Ödenen kuruş
15000

⁶ C. ATABEYOĞLU, "Ayvazovski İstanbul'da", *Yıllarboyu Tarih*, Ekim 1983, Sayı 10, s. 35-42.

⁷ M. CEZAR, a.g.e., s. 96, dip notu 1.

⁸ a.e., s. 96.

⁹ Dolmabahçe Sarayı Arşivi, E.1393 deki 7 Ekim 1875 tarihli Boulanger'e ait "Pompei'den Enterior" adlı tablonun fiyatını belirten telgraf İmparatorluk Sanat Direktörü Ahmet Ali Bey adına gönderilmiştir.

¹⁰ T. TOROS, "Fausto Zonaro", *Türkiyemiz*, Şubat 1981, sayı 33, s.28

¹¹ TBMM Milli Saraylar Müdürlüğü'nün, Güzel Sanatlar Akademisi Müdürlüğü'ne 358 no ve 27.12.1937 tarihle yazdığı yazıda: "Dolmabahçe Sarayı eşya depoları mevcudundan tefrik edilmiş bulunan yağlıboya tablolar da 1.9-8.10 ve 13.10.1937 tarihli üç kıt'a senet mukabilinde Resim Müdürlüğü'ne teslim edilmekle beraber bunlar hakkında Meclis-i Âli Reisliği'nden Riyaset Divanı kararı istizan olunmuş ve Kâtib-i Umumiliğin 14.12.1937 tarihli tezkeresiyle de keyfiyetin karara iktiran eylediği bildirilmiştir." denmektedir.

¹² 20 Kasım 1927 tarihli Bakanlar Kurulu kararı, 13 Aralık 1927 tarihli Bakanlık emriyle.

¹³ 13 Şubat 1929 tarihli Bakanlar Kurulu kararı, 20 Mart 1929 tarihli Bakanlık kararıyla.

¹⁴ 15 Nisan 1941 tarihli İdare Heyeti Tezkeresi, 5 Mayıs 1941 tarihli Kâtib-i Umumilik tezkere sureti.

¹⁵ Dr. F. ÇAĞMAN - Dr. Z. TANINDI, "Padişah Portreleri ve Resim Koleksiyonu", *Sanat 7* (Topkapı Sarayı Müzesi), 1982, s. 118-119.

KAYNAKÇA

E. BENEZİT, *Dictionnaire des Peintres, Sculpteurs, Dessinateurs et Graveurs* (Printed in France Copright by Librairie Gründ), 1948, 1955

P. BOYAR, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Devrinde Türk Ressamları*, Ankara, 1948

M. CEZAR, *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul 1971

A. ERSOY, "Milli Saraylarımızdaki Tabloların Türk Resim Sanatındaki Yeri ve Önemi", *T.B.M.M. Milli Saraylar Sempozyumu-Bildiriler*, İstanbul 1985, s. 181-184

S. GERMANER, Z. İNANKUR, "Milli Saraylarımızda Yer Alan Resim Sanatının Öncü Örneklerinden Bir Kesit", *T.B.M.M. Milli Saraylar Sempozyumu-Bildiriler*, İstanbul 1985, s. 177-180

H. ELDEM, *Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu*, İstanbul 1340

N. İSLİMYELİ, *Türk Plastik Sanatçıları Ansiklopedisi*, Cilt I-III, Ankara Sanat Yayınları, 1967, 1969, 1971

S. ÖNER "Milli Saraylar Koleksiyonu'nun Resim Tarihimiz Açısından Önemi", *T.B.M.M. Dergisi*, 1986, Sayı: 2, s. 66-69

G. RENDA, *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı*, Ankara 1979

S. TANSUĞ, "Türk Ulusunun Asker Ressamları", *Sanat Çevresi*, 1981, Sayı: 36, s. 5-9

S. TANSUĞ, *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul 1986

A. TURANİ, *Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı*, Ankara 1977